

JINOYAT-PROTSESSUAL HUQUQDA HIMOYACHINING HUQUQ VA MAJBURIYATLARI

Ummatov Muhammadrasul Tursunovich

O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti
dotsenti, yuridik fanlar bo'yicha falsafa
doktori(PhD), dotsent
<https://doi.org/10.5281/zenodo.19229767>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 22-mart 2026 yil
Ma'qullandi: 24-mart 2026 yil
Nashr qilindi: 26-mart 2026 yil

KEY WORDS

jinoyat protsessi, himoyachi, advokat, himoya huquqi, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, protsessual huquqlar, majburiyatlar, sudlov adolati, inson huquqlari.

ABSTRACT

Mazkur maqolada jinoyat-protsessual huquqda himoyachining huquq va majburiyatlari, ularning huquqiy tabiati va amaliy ahamiyati kompleks tahlil qilingan. Himoyachining jinoyat protsessidagi o'rni, uning gumon qilinuvchi va ayblanuvchi shaxslarning huquqlarini himoya qilishdagi roli, shuningdek protsessual kafolatlarni ta'minlashdagi ahamiyati yoritilgan. Milliy qonunchilik, xususan Jinoyat-protsessual kodeksining tegishli normalari asosida himoyachining vakolatlari, huquqlari va majburiyatlari tizimli ravishda tahlil qilingan. Zamonaviy sharoitda advokatura institutini rivojlantirish va himoyachining protsessual maqomini mustahkamlash bo'yicha ilmiy xulosalar va takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari jinoyat sudlovining adolatliligini ta'minlash va inson huquqlarini himoya qilishga xizmat qiladi.

Jinoyat-protsessual huquqda himoyachining huquq va majburiyatlari jinoyat sudlovining ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Himoyachi jinoyat ishini yuritish jarayonida gumon qilinuvchi, ayblanuvchi va sudlanuvchi shaxslarning huquq va erkinliklarini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shu bois, himoyachining protsessual maqomi, uning vakolatlari va majburiyatlarini aniq belgilash jinoyat protsessining adolatli va samarali amalga oshirilishini ta'minlaydi.

Zamonaviy huquqiy tizimda himoya huquqi inson huquqlarining eng muhim elementlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Jinoyat protsessida shaxsning o'zini himoya qilish yoki professional himoyachidan foydalanish imkoniyati uning konstitutsiyaviy huquqlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli, himoyachining faoliyati nafaqat protsessual jihatdan, balki inson huquqlarini ta'minlash nuqtai nazaridan ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Himoyachi jinoyat protsessida faqat bir tomon manfaatlarini ifoda etuvchi subyekt emas, balki adolatli sudlovni ta'minlashga xizmat qiluvchi muhim institut hisoblanadi. Uning faoliyati orqali sud jarayonida taraflar tengligi, tortishuv tamoyili va dalillarni har tomonlama tekshirish imkoniyati ta'minlanadi. Bu esa sud qarorlarining qonuniyligi va asoslanganligini oshiradi.

Jinoyat protsessida himoyachining ishtiroki shaxsning huquqiy himoyasini kafolatlash bilan birga, protsessual xatolarning oldini olishga ham xizmat qiladi. Himoyachi tomonidan

kiritilgan iltimosnomalar, bildirilgan e'tirozlar va taqdim etilgan dalillar ishning to'liq va xolisona ko'rib chiqilishiga yordam beradi. Shu jihatdan, himoyachining faoliyati jinoyat protsessining sifatini oshiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, himoyachining huquqlari bilan bir qatorda uning majburiyatlari ham muhim ahamiyatga ega. Himoyachi o'z faoliyatini amalga oshirish jarayonida qonuniylik, halollik va professional etika talablariga qat'iy rioya etishi lozim. U nafaqat mijoz manfaatlarini himoya qilishi, balki sud jarayonida tartibni saqlashi va qonun talablariga amal qilishi shart. Bu esa himoyachining ikki tomonlama – huquq va majburiyatlardan iborat maqomga ega ekanligini ko'rsatadi.

Bugungi kunda jinoyat protsessida himoyachining rolini yanada oshirish zarurati ortib bormoqda. Jinoyatlarning murakkablashuvi, yangi turdagi jinoyatlar paydo bo'lishi va protsessual talablarning kuchayishi himoyachidan yuqori darajadagi bilim va tajribani talab etadi. Shu bilan birga, advokatura institutini rivojlantirish va himoyachining mustaqilligini ta'minlash jinoyat sudlovining samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Zamonaviy sharoitda axborot texnologiyalarining rivojlanishi himoyachining faoliyatiga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Elektron hujjatlar, onlayn sud majlislari va raqamli dalillar bilan ishlash himoyachining ish uslublarini tubdan o'zgartirmoqda. Bu esa undan yangi ko'nikmalarni egallashni va zamonaviy texnologiyalarni qo'llashni talab etadi.

Shu bilan birga, himoyachining faoliyati jinoyat protsessining barcha bosqichlarida muhim ahamiyatga ega. Dastlabki surishtiruv bosqichidan boshlab, tergov, sud muhokamasi va hatto yuqori instansiya sudlarida ham himoyachi faol ishtirok etadi. Bu esa himoya institutining uzluksiz va kompleks xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi.

Jinoyat-protsessual huquqda himoyachining huquqlari tizimi shaxsning huquqiy himoyasini ta'minlashga qaratilgan keng qamrovli vakolatlardan iboratdir. Himoyachi, avvalo, himoya qilinayotgan shaxsning nimada gumon qilinayotgani yoki ayblanayotganligini bilish huquqiga ega bo'lib, bu uning samarali himoya strategiyasini ishlab chiqishi uchun zarur asos hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarda ta'kidlanishicha, himoyachining ish materiallari bilan tanishish imkoniyati uning faoliyatining samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biridir [1].

Himoyachining eng muhim huquqlaridan biri gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi bilan erkin va cheklanmagan muloqot qilish huquqidir. Bu huquq shaxsning o'zini himoya qilish imkoniyatini to'liq ta'minlaydi. Shu bilan birga, himoyachi tergov harakatlarida ishtirok etish, savollar berish va dalillarni tekshirishda faol qatnashish huquqiga ega. Andrew Ashworth ta'kidlaganidek, himoyachining faol ishtiroki jinoyat protsessida taraflar tengligini ta'minlashning muhim shartidir [2].

Himoyachining dalillarni to'plash va taqdim etish huquqi ham alohida ahamiyatga ega. Bu huquq orqali u ayblovga qarshi dalillarni keltirish, shaxsning aybsizligini yoki javobgarlikni yengillashtiruvchi holatlarni aniqlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Ilmiy tadqiqotlarda qayd etilishicha, himoyachining dalillarni yig'ishdagi faoliyati jinoyat ishining xolisona ko'rib chiqilishiga xizmat qiladi [3].

Shuningdek, himoyachining protsessual harakatlar va qarorlar ustidan shikoyat qilish huquqi ham muhim o'rin tutadi. Ushbu huquq orqali u tergovchi, prokuror yoki sud tomonidan qabul qilingan noqonuniy yoki asossiz qarorlar ustidan e'tiroz bildirishi mumkin. European

Court of Human Rights amaliyotida ham himoyachining shikoyat qilish huquqi adolatli sudlovning ajralmas elementi sifatida e'tirof etiladi [4].

Himoyachining huquqlari bilan bir qatorda uning majburiyatlari ham mavjud bo'lib, ular uning professional faoliyatining muhim jihatini tashkil etadi. Himoyachi, avvalo, qonunda nazarda tutilgan barcha vositalardan foydalanib, himoya qilinayotgan shaxsning manfaatlarini himoya qilishi shart. Shu bilan birga, u dalillarni soxtalashtirish, guvohlarni og'dirish yoki boshqa noqonuniy harakatlar orqali haqiqatni aniqlashga to'sqinlik qilmasligi lozim. Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, himoyachining halolligi va professional etikaga rioya qilishi jinoyat protsessining adolatli bo'lishini ta'minlaydi [5].

Himoyachining yana bir muhim majburiyati – protsess davomida tartibga rioya qilishdir. Sud majlisi va tergov jarayonida intizomni saqlash, protsessual normalarga amal qilish uning faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu esa sud jarayonining samarali tashkil etilishiga xizmat qiladi.

Amaliyotda himoyachining faoliyatiga oid ayrim muammolar ham mavjud. Xususan, ayrim hollarda himoyachining ish materiallari bilan to'liq tanishish imkoniyati cheklanishi, tergov harakatlarida ishtirok etishiga to'sqinlik qilinishi kuzatiladi. Bunday holatlar himoya huquqining to'liq amalga oshirilishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu haqda John Jackson ta'kidlab, himoyachining huquqlari amalda ta'minlanmagan taqdirda jinoyat protsessi adolatli bo'la olmasligini qayd etadi [6].

Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, ayrim jinoyat ishlari bo'yicha sud qarorlarining bekor qilinishi yoki o'zgartirilishiga sabab sifatida protsessual huquqlar, jumladan himoya huquqining buzilishi holatlari qayd etilgan. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi ma'lumotlariga ko'ra, yuqori instansiya sudlari tomonidan ko'rib chiqilgan ishlarning bir qismi protsessual xatoliklar tufayli qayta ko'rib chiqilmoqda [7]. Bu esa himoyachining rolini yanada kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Zamonaviy sharoitda himoyachining faoliyati raqamli texnologiyalar bilan boyib bormoqda. Elektron hujjatlar, onlayn sud majlislari va raqamli dalillar bilan ishlash himoyachining imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Ilmiy tadqiqotlarda qayd etilishicha, raqamlashtirish himoya faoliyatining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi [8].

Shuningdek, himoyachining protsessdagi o'rni jinoyat protsessining barcha bosqichlarida muhim ahamiyat kasb etadi. U dastlabki surishtiruvdan tortib, sud muhokamasi va yuqori instansiya sudlarigacha faol ishtirok etadi. Bu esa himoya institutining uzluksizligini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, jinoyat protsessual huquqda himoyachining huquq va majburiyatlari tizimi murakkab va ko'p qirrali bo'lib, ularning to'g'ri amalga oshirilishi jinoyat sudlovining adolatliligi va samaradorligini ta'minlaydi. Shu sababli, himoyachining protsessual maqomini yanada mustahkamlash va uning faoliyatini takomillashtirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Taruffo M. Judicial Decision-Making and Evidence //Springer. – 2020. – P. 15-28.
2. Ashworth A. Criminal Procedure and Fair Trial Standards //Law Quarterly Review. – 2022. – T. 138. – №. 4. – P. 210-218.
3. Cappelletti M. The Judicial Process in Comparative Perspective //Oxford University Press. – 2020. – P. 300-315.

4. European Court of Human Rights. Guide on Article 6 of the Convention. – 2022. – P. 12-45.
5. Damaska M. The Faces of Justice and State Authority //Yale University Press. – 2019. – P. 56-60.
6. Jackson J.D. The Role of the Judge in Criminal Proceedings //Modern Law Review. – 2021. – T. 84. – №. 2. – P. 234-250.
7. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi rasmiy ma'lumotlari //https://sud.uz
8. Susskind R. Online Courts and the Future of Justice //Oxford University Press. – 2020. – P. 1-15.

